

Esther

Nový začiatok a láska v sedemdesiatich troch rokoch

Esther si prečítala moju knihu *Smútok pomáha* a napísala mi s prosbou o stretnutie. O naliehavej potrebe terapie písala veľmi priamo a to ma presvedčilo. Pred šiestimi mesiacmi sa skončilo rozvodové konanie s druhým manželom Richardom, a tak sa zdalo, že Esther sa má pomerne dobre. „Priatelia mi hovoria, že sa môj stav zlepšuje: často sa stretávam so synom Michaelom a jeho dvoma deťmi a niekoľkokrát som v Spojených štátoch navštívila aj dcéru Rebeccu. Dokonca som strážila aj jej dvojročnú dcéru. Som aktívnou členkou synagogy v Pinneri, začala som chodiť do fitka, opäť sa venujem umeniu, chodím na koncerty a veľa čítam. Mám nových priateľov a obnovila som aj kontakty so starými známymi.“

Povedala mi, že má sedemdesiattri rokov a s otcom svojich detí sa rozviedla krátko po päťdesiatke. Úlavu, ktorú po konci druhého manželstva pociťovala, však zatieňoval pocit nesmierneho zlyhania. Tvrdila, že rozvod predstavuje rovnakú stratu ako smrť blízkeho človeka, je rovnako zložitý a sprevádza ho rovnaký smútok a žiaľ. Chcela sa so mnou stretnúť, aby zostávajúce roky prežila čo najlepšie a neutápala sa v neustálom strachu a sklamaní, ktoré pred svojím okolím skrývala. Zámerne robila všetko preto, aby túto stratu spracovala, a to mi navrávalo, že naša spoločná práca pravdepodobne povedie k pozitívnemu výsledku – na zlepšení už totiž pracovala. Súhlasila som a dohodli sme sa na terapii cez Skype.

Esther bola mohutná, opálená a husté sivé vlasy mala na ramenách zastrihnuté. Oblečenú mala pestrofarebnú košeľu. Na úvod ma obdarila trochu figliarskym úsmevom, akoby chcela povedať, že ma nachytala. Uvedomila som si, že mi od samého začiatku dôveruje a vážila som si to. Akoby ma už z mojej knihy poznala a vďaka tomu môžeme preskočiť prvé tri alebo štyri sedenia, ktoré slúžia na vybudovanie dôvery medzi terapeutom a klientom. Keď som

rozprávala – a veľa som toho naozaj hovoriť nemusela –, moje slová prenikali priamo do jej vnútra. Skúmala ich a hľadala v nich pravdu; počkala, akú emocionálnu odpoveď v nej vyvolajú; potom našla slová, ktorými vyjadrila svoje vlastné pocity. Často sa predklonila a urobila si pár poznámok, o ktorých chcela neskôr porozmýšľať. Tento vzorec sa počas našej spoločnej práce opakoval a pripomínal mi, že kľúčová je vzájomná dôvera: vedela, že ju nesúdim, že s ňou jednám úprimne a že aj mne záleží na tom, aby svoje posledné roky prežila naplno. Považovala som ju za inšpiratívnu a cítila som, že to vníma. Okrem slávnych osobností som veľa vzorov medzi staršími ženami nemala: moja jediná predstava o starnutí spočívala v tom, že počas neho dochádza k úpadku a postupnému uťahovaniu sa do vlastného vnútra; práve preto som sa staroby bála.

„Podľa mňa vám veľa napovie to, že som pri vašej kapitole o smrti rodiča plakala viac než pri kapitole o smrti partnera,“ povedala mi Esther. Obe sme vďaka tomu pochopili, že vo svojom vnútri sa ešte stále cítia mlado. Naša prvá úloha spočívala v poskytnutí opory a popritom sme postupne mali odkrývať ďalšie veci, ktoré „nám toho veľa napovedia“. Opýtala som sa jej na vzťah s Richardom.

V priebehu niekoľkých ďalších sedení nám Esther obom objasnila, ako príbeh ich vzťahu vyzeral: keď ho stretla na konferencii, mala päťdesiatšesť rokov. Pracovala ako organizátorka rôznych podujatí a on prišiel prezentovať výsledky svojej práce; pracoval totiž ako inžinier. Od prvej chvíle jej dával najavo, že ho priťahuje, a ona mu nakoniec podľahla: Richard sa totiž radikálne odlišoval od jej pomerne rezervovaného prvého manžela. Sľúbil jej, že sa o ňu po emočnej aj finančnej stránke postará a ponúkol jej stabilitu, po ktorej vždy túžila. Do roka od prvého stretnutia sa odsťahovala z vlastného príbytku v Oxforde, odišla aj od svojho predchádzajúceho života a nastahovala sa k nemu. No a najzávažnejšie bolo to, že odišla aj od svojich dvoch detí. Jej syn Michael, ktorý mal v tom čase dvadsaťtri rokov, mal práve preto pocit, že sa naňho vykašľala a veľmi sa na ňu hneval. Keďže Richard nebol ochotný jej deti do ich života pribrať, tento pocit sa ešte znásobil. Intenzívna pôvodná iskra medzi nimi vydržala dlhé roky: navzájom sa

stimulovali a našli si taký spôsob spoločného fungovania, ktorý bol pre oboch zaujímavý a naplňal ich šťastím.

Problém spočíval v tom, že Richard potreboval mať všetko pod kontrolou, a najmä v stene, ktorú vystaval medzi Esther a jej deťmi. Viedlo to k nekonečným hádkam, ktoré ale nikdy nedospeli k žiadnemu výsledku a Esther sa v dôsledku nich ocitla v zložitej pozícii; cítila sa totiž ako zlá matka a zároveň aj ako zlá manželka. Postupne tým trpel aj ich vzťah. „Vedela som, že mám pred deťmi uprednostniť Richarda, ale nedokázala som to. Nakoniec to bola privysoká cena. To nás rozdelilo,“ povedala mi.

Koniec manželstva vyhlásila Esther; zároveň jej to však pripomenulo prvý rozvod. Richard bol z toho v šoku: varovné signály vo forme neustálych hádok si totiž nevšimol a nevšimol si ani neustále Estherine prosby, aby sa zmenil. Zúril a robil všetko preto, aby opäť získal kontrolu nad situáciou: odmietol sa vysťahovať z ich domu a finančné vyrovnanie využil na to, aby ju potrestal. Prestal sa s ňou rozprávať a nasledovali pekelné právne ťahanice, ktoré trvali celý rok. Esther hrozilo, že bude žiť osamote, takže mala strach aj z toho, že osamote zomrie; navyše pribudol strach z finančnej neistoty. Trpela záchvatmi úzkosti a nespavosťou a v ich dôsledku na tom bola zle aj po fyzickej stránke. Hlasno pri mne plakala, hovorila o pocite viny, o úľave aj nesmiernom zármutku, ktorý na ňu doľahol, keď sa naťahovačky skončili. Keď plakala, kolísala sa v kresle, päste mala zovreté, zaťaté aj napriek bolesti. Potom sa nadýchla a vďaka plaču jej odľahlo. Obe sme vedeli, že samotné uvedomenie si zložitosti vlastných citov nestačí na to, aby zmizli; šlo však o kľúčový prvý krok na ceste k zmene.

Navrhla som, aby Richardovi napísala list, ktorý nemusí nevyhnutne aj poslať. Len čo som to vyslovila, Esther zvrátila tvár; vzlykavo sa rozplakala a zároveň sa pokúšala hovoriť. Láskovým tónom som jej povedala, aby sa nadýchla a pokojne plakala, až kým nenájde slová, ktorými vyjadrí, že to dokáže. Esther onen list určený Richardovi napísala a potom ho v priebehu niekoľkých nasledujúcich týždňov prepisovala. Bol to dlhý list, ktorý som nikdy nevidela. Nijako som ju nenútila, no i tak vyšli na

povrch slová, ktoré sa jej v hlave postupne zbierali niekoľko rokov. Povedala mi, že mu rozprávala o zaľúbenosti medzi nimi, o sile a krásnych spomienkach na manželstvo, ako aj o problémoch. Písala o veciach, ktoré s ním kedysi túžila vyriešiť, aj o smútku z toho, že vzájomné konflikty nakoniec ich lásku zničili. Vďaka tomu listu začala o čosi zhovievavejšie hľadiť aj na nich ako na dvojicu, menej sa točila v kruhu a prestala sa neustále snažiť o to, aby ju pochopil. Rada by s Richardom aj naďalej udržiavala nejaký vzťah, on ju však zo svojho života natvrdo vytesnil a zablokoval všetky kontakty. Bola to strata živého človeka. Esther mala pocit, že Richard sa správa, akoby zomrela, ale pre ňu bol ich vzťah ešte stále živý a aj napriek tomu, že túžila po uzmiernení, nepokladala ho za vyriešený.

Náš vzájomný vzťah bol pre zmenu čoraz hlbší a dôvernejší. Po mojich jednoduchých, ale presných úvahách mala Esther konečne pocit, že ju niekto vypočul; ešte dôležitejší však bol pocit, že aspoň niekto ju konečne vníma takú, aká aj naozaj je. Hovorila som si, že určite tiež zachytila moju nevyslovenú náklonnosť a obdiv k nej. Začala rozprávať o tom, ako je z nej stará mama, ako však zároveň nie je tou uvoľnenou a šťastnou starou mamou, ktorou by chcela byť. Priatelia jej rozprávali o tom, koľko zábavy si užijú so svojimi vnúčatami, ona vtedy zakaždým prikývla a usmiala sa, sama to tak však necítila. Namiesto toho cítila čoraz väčšiu úzkosť: jej syn Michael chcel totiž s manželkou ísť na týždňovú dovolenku a poprosil ju, aby sa postarala o ich deti. Súhlasila, ale zároveň mala z toho pomerne veľkú hrôzu – uvedomovala si, že ak to má zvládnuť celkom sama, jednoduché to nebude. Richard by jej síce nepomohol, ale už len samotná jeho prítomnosť by jej dodávala istotu; takto bola za všetko na sto percent zodpovedná ona sama a občas ju z toho chytala panika. Vedela, že zažije aj momenty, ktoré sa jej budú páčiť, ale bola vystresovaná. Spomenula si, ako to vyzeralo, keď sa o vnúčatá starala naposledy: musela sa prinútiť prestať na nich kričať, keď urobili neporiadok alebo ju neposlúchali.

Spolu sme dospeli k záveru, že je to otázka kontroly: kontroly, ktorá pramení z jej vlastného detstva. Ako dieťa sa nikdy nehá-

dzala o zem ani nesťažovala. Bola dobrým dieťaťom – nič iné jej vlastne ani neostávalo, pretože žila s prísnu a netolerantnou matkou a mala strach z toho, že ju rodičia nebudú ľubiť. Pri ranej spomienke na to, ako dostala facku, lebo vyplula brokolicu, sa aj po toľkých rokoch rozhnevala a sčervenela v tvári; hanbila sa totiž za svoje štvorročné ja. Tieto skúsenosti mala v podvedomí aj ako matka, ale ani materstvo si vlastne veľmi neužívala, a to z rovnakých dôvodov: potrebovala mať veci pod kontrolou, ale namiesto toho cítila úzkosť. Starostlivosť o dve deti bola pre ňu absolútne na hrane. Nechýbalo veľa a v mozgu by jej zrazu „zahmlilo“.

Pátrali sme teda po zdroji tejto „hmly“ a zistili sme, že sa v jej vnútri nachádzal kritický rodičovský hlas, ktorý ju neustále ponížoval. Prvýkrát sme jasne videli, že nevie nič o radosti a o hraní a nemá ani žiadnu telesnú skúsenosť s tým, ako sa zabávať. Zábavu totiž nezažila v detstve a nezažila ju ani neskôr, keď už mala vlastné deti. Keď si to začala uvedomovať, v hlase sa jej objavil ozajstný smútok. Postupne spoznávala to dieťa vo svojom vnútri, ktorému nikdy nedovolili hádzať sa o zem, zároveň však už teraz musela znášať aj svoje vnúčatá, ktoré sa o zem hádzať mohli. To zas spúšťalo rovnakú reakciu v jej vnútri a práve odtiaľ pochádzala aj tá „hmla“.

Spolu sme rozmyšľali nad tým, ako by to dieťa vo svojom vnútri dokázala utíšiť a ako jej z hlavy dostať predstavu o dokonalej mame a starej mame, aby ona sama dokázala byť ich o niečo realistickejšou a menej pedantnou verziou. Možno si v takej polohe dovoľí aj postaviť hlavu a bez obáv z výčítiek vypluje brokolicu. Takáto možnosť jej dodala energiu a zažili sme spolu skvelý moment, keď sa rozosmiala a k životu sa konečne prebrala aj hravá časť jej osobnosti. Rozprávali sme sa o tom, že v nej vnímam živosť, ktorá sa konečne predrala na povrch a potlačila jej neustále obavy a potrebu ostatných dirigovať. Pozrela mi do očí, usmiala sa a odišla, aby nad tým porozmýšľala.

Spoločný týždeň s vnúčatami sa nakoniec vydaril. Úzkosť sa jej podarilo potlačiť tým, že celý byt upravila tak, aby bol pre deti bezpečný; zároveň si prichystala aj množstvo rôznych aktivít. Jej

kritický hlas sa však občas ozval, najmä keď bola v spoločnosti iných starých mám; tie totiž podľa nej pri zaobchádzaní s vnúčatami disponovali akýmisi zázračnými schopnosťami, ktoré jej chýbali. Uvedomila si, že istú úzkosť bude zrejme cítiť neustále, a rozmyšľala nad tým, či ju s pribúdajúcimi rokmi pociťuje intenzívnejšie. Zároveň však vyžarovala aj hrdosť – konečne si totiž uvedomila, čo všetko dokáže. Tešila sa z toho, čo všetko s vnúčatami zažila. Keď mi opisovala, aké nadšené boli, keď ich púšťala zo šmykačky, v očiach som jej videla, že tie chvíle spontánnych objatí a tie výbuchy smiechu v nej prebudili nový druh lásky. No a práve táto láska prerazila cez dávne rany z detstva a materstva. Bolo to únavné a po telesnej stránke si to vyžiadalo svoju daň – bolelo ju koleno aj chrbát –, takže si uvedomila aj vlastnú smrteľnosť. Pri rozlúčke len tak medzi rečou, akoby rozprávala o počasí, povedala, že má strach z umierania, ale nie zo smrti samotnej. Skončili sme a ja som nad tým paradoxom rozmyšľala: uvedomenie si vlastnej vitality prináša vo vyššom veku nevyhnutne aj uvedomenie si vlastného úpadku a blížiacej sa smrti.

Po dni strávenom s Michaelom si Esther všimla, že vďaka našej terapii lepšie rozumie ľuďom okolo seba. Na stretnutí sa zúčastnil aj jej prvý manžel a Esther si vtedy uvedomila, že ani o vnúčatá sa veľmi nezaujíma. Väčšinu času totiž čítal noviny a niečo si pre seba hundral. Pociťovala tiché uspokojenie z toho, že veci, ktoré ju ešte počas ich spoločného života rozčuľovali, teraz rozčuľujú aj jej syna. Všimla si, že ani Michael si nečupol k deťom a nehral sa s nimi: bol rozptýlený a deti o jeho pozornosť bojovali; niekedy aj pomerne drastickým spôsobom. Nepočúvali ho, keď ich napomínal a Esther skonštatovala, že sa dožadovali presne toho, čoho sa ako dieťa dožadovala aj ona: otcovho pohľadu, jeho emocionálnej otvorenosti a toho, aby sa im venoval. Bol pri nich, a tak nepociťovali ten strach, ktorý ona sama dôverne poznala – dokonca mu telefonovali aj do práce –, ale jeho zaneprázdnenosť, to brnenie, ktorým sa bránil proti skutočnej otvorenosti, bolo uňho prítomné presne tak ako u jeho predkov.

Počas mnohých sedení sme riešili dilemu, ktorá spočívala v otázke, či má Michaelovi niečo povedať. Je to jej úloha? Bude to vnímať ako kritiku? Je to jej zodpovednosť alebo by tým skôr zasahovala do vecí, do ktorých ju nič nie je? Jej vzťah so synom bol totiž stále krehký; Michael bol presvedčený, že mu Richard matku na dlhé roky ukradol, a tak si teraz vzťah budovali odznova; syn mal v sebe navyše aj množstvo hnevu, ktorý raz za čas vyplával na povrch – najmä keď si trochu vypil. Pokúsila sa mu napísať list; skúsila to mnohokrát, ale všetky verzie toho listu nakoniec zahodila. Bola presvedčená, že Michael si aj tak nenájde čas na to, aby si ho poriadne prečítal. Matka v nej mu chcela pomôcť; chcela ho ochrániť pred opakovaním tých istých chýb, ktorých sa dopustila aj ona sama. Esther chcela nájsť spôsob, ako mu povedať to, čo teraz pochopila, nakoniec však nepovedala nič. Dúfala, že v budúcnosti sa naskytnie príležitosť a oni sa o tom dokážu v pokoji porozprávať; aby pred ním mohla priznať svoj podiel viny a dať Michaelovi najavo, že mu rozumie. Vďaka terapii dokázala cestovať v čase, odosobniť sa od toho, že je sedemdesiattriročnou starou mamou a poučiť sa z vlastnej minulosti. Za každú cenu túžila odovzdať toto poznanie ďalej a zmeniť tak generačný vzorec, ktorý mal vplyv na budúcnosť jej rodiny.

Estherin smútok z rozpadu manželstva sa ako nič tiahol väčšinou našich stretnutí. Nechýbal jej Richard *sám osebe*, ale opakovane opisovala, ako jej chýbajú rôzne aspekty ich spoločného života. Dost jej nevyhovovalo, že už nebýva v takom peknom byte, zároveň jej však prekážalo aj to, že jej to prekáža. Bola hrdá na to, že dokáže šťastne vyžiť aj zo svojho vlastného príjmu; ostatne, Richardove peniaze jej šťastie nepriniesli. Zároveň bola šťastná, že už nemusí riešiť ich neustále hádky, ale chýbalo jej to, že sa s niekým delí o jednoduché životné momenty: skvelý program v televízii, každodenné nadávanie na dopravnú situáciu a internet.

Jedna strata ma však šokovala a týkala sa reakcie okolia na to, že už viac s Richardom netvorí pár. Esther sedela vzpriamene, ruky mala zaťaté do päste a rozprávala mi o tom, s akým opovrnutím k nej teraz niektorí ľudia pristupujú, akoby sa prepadla v rebríčku

dôležitosti; keď rozprávala, nepočúvali ju. Počas večere ju posadili vedľa niekoho, o kom vedela, že je považovaný za nedôležitého. Keď bola u priateľov, už jej nedali k dispozícii hosťovskú izbu rezervovanú pre páry, ale namiesto toho skončila v detskej izbe v podkroví, kde ju čakala „tapeta s Batmanom“. Esther mala prvýkrát v živote pocit, že ako staršia nezadaná žena je neviditeľná; ľudia ju otvorene prehliadali.

Postupne sme rozpletali, ako pre ňu Richardova prítomnosť bola zdrojom spoločenského sebavedomia: ako pár mali v spoločnosti silné postavenie, teraz mala pocit, že jej je vystavená napospas. Bez toho, aby sa mohla oprieť o partnera, nemala odvahu púšťať sa do hádok ani ostro vystupovať; háčik však spočíval v tom, že spoločenský život ju zároveň viac rozčuľoval. Predstava o tom, ako je pár dvakrát silnejší než jednotliviec, už v 21. storočí predsa nemá miesto. Možno je to prejav našej primitívnej a naučenej podvedomej reakcie, podľa ktorej nezadaný starší človek už nepredstavuje hrozbu alebo nemá hodnotu, a tak ho možno odsunúť na vedľajšiu koľaj.

Ako ďalšie pribudli do zoznamu ziskov a strát priateľstvá. Esther musela zvládnuť zásadnú zmenu a mala pocit, že ostatné ženy ju už nevnímajú ako priateľku, ale ako potenciálnu hrozbu. Pri niektorých mala pocit, že sa k nej nesprávajú s dostatočnou lojalitou (zúrila na ne); týkalo sa to najmä jednej z nich, ktorá Richarda pozvala na obed a klamala jej o tom. Iné priateľky sa však správali fantasticky a Esther cítila, že sa vďaka jej smútku zblížili. Dve z nich, na ktorých jej hlboko záležalo, boli vydaté; spoločne strávený čas bol pre ňu dôležitým zdrojom sily, zároveň si však uvedomovala posun, ku ktorému po rozvode došlo: ony sa vrátili domov k svojim partnerom, ona doma nikoho nemala. Keď jedna z nich svojho manžela zobrala na stretnutie s Esther, zrazu boli traja, a nebolo to také ako zvyčajne. No a okrem toho bol prítomný aj nevy povedaný tlak zo strany partnerov jej priateľiek, ktorým sa nepáčilo, že im Esther „kradne“ manželky a z miery ich vyvádza aj otvorenosť ich rozhovorov: o ich manželkách totiž vedela viac, ako sa im páčilo. Keď si však spomenula na to, ako jej priateľky

bojovali o právo stretnúť sa s ňou, oči sa jej rozžiarili; niekedy, keď mali pocit, že si udržiava odstup, aby príliš nezasahovala do ich súkromia, posielali jej správy, v ktorých na stretnutí trvali.

Aj napriek týmto výzvam však Esther mala viac energie a užívala si svoju novonadobudnutú slobodu. Pracovala ako dobrovoľníčka v synagóge a podporovala utečencov; tieto činnosti ju naplňali. Za dôležité považovala aj aktivity, ktoré ju chránili pred demenciou: cvičenie, lekcie umenia, tajči. Jej energia na mňa urobila dojem a aj som jej to povedala. Neobmedzovala sa a neopakovala kliše, že je pristará na to, aby skúšala nové veci. V jednej chvíli sklonila pohľad a s pocitom hanby zašepkala, že neustále myslí na mužov. Zahryzla si do pery a odvrátila pohľad. V synagóge sa spoznala s istým mužom, ktorý ju priťahoval, a cítila sa trápne, lebo pri ňom myslela na sex. Rozmýšľala som nad tým, či tento pocit hanby vyplýval z jej veku, alebo skôr náboženského presvedčenia. Zablúdili sme do niekoľkých slepých uličiek, až sme nakoniec zistili, že pochádza z ranej skúsenosti, keď sa hanbila za matku, ktorá s mužmi často flirtovala. Muži boli jej koníčkou, aj keď v manželovom prípade to, samozrejme, neplatilo; k tomu sa správala s odporom. Práve tak sa u Esther zrodila neviditeľná zábrana voči flirtovaniu.

Silu tejto skúsenosti som uznala, ale povedala som jej, že ona sama je na druhej strane atraktívna a energická žena, ktorá pokojne môže žiť ešte najmenej dvadsať rokov. Pripomenula som jej, že prvýkrát mi napísala pod vplyvom pocitu osamelosti. Zasmiala sa a zhodli sme sa na tom, že je skvelé, ak po nej niekto túži. No a potom akoby sa zabuchli akési dvere. Vystrela sa v kresle, prekrížila ruky a predostrela silné argumenty, prečo nemôže a ani nechce nadviazať ďalší vzťah. Jej plnú pozornosť potrebujú deti a chce mať dosť priestoru na to, aby mohla odcestovať do Spojených štátov a navštíviť dcéru Rebeccu.

V duchu som sa usmiala: čím viac sa niečomu bránime, o to viac to cítime. Mala som radosť z toho, že sa nám podarilo zasiať semienko budúceho vzťahu.

Počas nasledujúcich mesiacov Esther odolávala čoraz viac. Hoci zistila, že je pre ňu cestovanie na neznáme miesta s pribúdajúcim vekom čoraz zložitejšie, návšteva u dcéry v Spojených štátoch dopadla dobre a veľmi sa tešila z toho, že v ich vzájomnom vzťahu nie sú žiadne komplikácie. Aj práca a vzťahy v synagóge mali svoj zmysel: obradov sa síce zúčastňovala len zriedka, ale vo vyššom veku mala čoraz silnejší vzťah k židovskej kultúre a spoločstvu, čo jej v mnohom pomáhalo.

Opakovane sa objavovali obavy z toho, ako sa vyvinie jej vzťah s Michaelom; poznamenala som, že to evidentne platí obojstranne. Jeho hnev voči nej bol aj prejavom toho, ako mu na nej záleží. Spochybňovala som tú nepísanú dohodu, ktorú medzi sebou podľa všetkého uzavreli: akoby bol Michael presvedčený, že má neobmedzené právo trestať ju za roky vzťahu s Richardom, počas ktorých nebola prítomná, a jej povinnosťou bolo všetko to znášať. Inak totiž opäť dostane nálepku zlej matky. Všimla som si otázku v jej očiach: akoby so mnou chcela inštinktívne súhlasiť, ale potom sa premohla: jej starý kritický hlas zvädzal boj s novovybudovaným vedomím. „Možno máte pravdu,“ usmiala sa. Potom rozmýšľala nad tým, ako by sa ním mohla otvorene porozprávať, no bez vyvolania veľkej hádky. „Starostlivosť o deti sa doslova nikdy neskončí, však?“ položila napokon vehementne rečnícku otázku. Zasmiali sme sa nad týmto pravdivým konštatovaním. Súhlasila som, ale zároveň som dodala, že starostlivosť o deti sa mení; dokáže sa zmeniť a musí sa zmeniť s tým, ako naše deti starnú.

Pri ďalšom stretnutí sa Esther chichotala a starostlivo upravené nechty si opierala o líca. „Týždeň je veľmi dlhá doba a môj život sa od základu zmenil. Stretla som istého veľmi, veľmi, veľmi dôležitého človeka... Všetko sa deje strašne rýchlo. Po deviatich dňoch mám pocit, že prešlo deväť mesiacov.“ Na jednej prednáške stretla Petra. Na druhý deň ju pozval na kávu a odvtedy spolu strávili každú voľnú chvíľu. Rozprávali sa a smiali sa, boli k sebe otvorení a prejavovali si sympatie. Keď spolu neboli, trávili celé hodiny telefonátmi alebo neustálym posielaním správ. Smiali sa a rozprávali sa a chceli sa navzájom podeliť o všetko, čo o sebe vedeli.

Peter bol od Esther o niekoľko rokov mladší, mal za sebou už dve manželstvá a aj dcéru. Ako novinár sa venoval vede. Uvedomoval si, že v dôsledku ťažkej autonehody prišiel pred pätnástimi rokmi o nohu. K pohlavnému styku teda medzi nimi ešte nedošlo, ale ako sám povedal, ich mozgy už styk nadviazali. Esther to cítila rovnako, a keď mi rozprávala o tom, ako sa jej telo po sexuálnej stránke prebúdzalo už len pri pomyslení naňho, chichotala sa.

To, čo sa naučila v dvoch predchádzajúcich vzťahoch, chcela zužitkovať v tomto; chcela prekonať všetky zložité rozhovory a zachovať si svoju nezávislosť. Vôbec netúžila po tom, aby sa ocitla pod rovnakým tlakom, ako keď bola s Richardom. Povedala som jej, že mám nesmiernu radosť z toho, keď vidím, aká je šťastná. Cítila som, že je zamilovaná, a vnímala som, ako ju to naplňa nesmiernou energiou a optimizmom. Na svete opäť existoval muž, ktorý po nej túžil a myslel na ňu; chýbala mu a venoval jej svoju pozornosť a to všetko sa u nej stretávalo s akousi potrebou, ktorú mala ukrytú hlboko vo svojom vnútri. Keď si to uvedomila, rozplakala sa. „Všetku tú bolesť teraz vnímam celkom inak,“ povedala. Vedela, že chce ešte v živote zažiť lásku, ale nečakala, že sa to aj naozaj stane. Prostredníctvom našich spoločných rozhovorov chcela teraz túto zriedkavú príležitosť uchopiť; uvedomovala si totiž, že naozaj je zriedkavá a v jej veku ešte zriedkavejšia.

Počas nasledujúcich týždňov ich vzťah prekvital. Esther za najpozoruhodnejšie považovala to, že sa Peter chcel stretnúť s jej vnúčatami a keď sa s nimi hral, bavilo ho to. Už len to stačilo na prelomenie akýchkoľvek bariér, ktoré v sebe mohla mať. Od Richarda sa absolútne odlišoval. Stretol sa s jej synom a rozumeli si. Strávili čas s dôležitými priateľmi a rodinou; všetci sa z nich tešili a Esther z toho mala nesmiernu radosť. Smiala sa nad povzdychom, ktorým ju obdarila istá štyridsaťsedem rokov vydatá priateľka. Šťastie doslova vyžarovala: neustále sa usmievala, na život hľadela optimisticky a cítila sa sebavedomo.

V ďalšej kapitole však niekoľkokrát došlo k návratu do reality a Esther to otriaslo. Zaujal ma pocit, že to isté by mi o svojom novom vzťahu zrejme hovorila aj čerstvá dvadsiatnička: prišli

dni, počas ktorých si písali menej, lebo Peter sa zrazu odmlčal; raz večer sa „ožrali“ a skončili v posteli a „bolo to skvelé, lebo Peter presne vie, čo robí“; potom však nasledovalo znepokojenie prameniace z toho, že možno nebol až taký otvorený, ako si pôvodne myslela.

Esther vnímala jeho nenápadné ale hlboké rany a bezmocnosť, ktoré jej pripomínali ozveny z jej vlastnej minulosti a brzdili ich. Rovnako však vnímala aj záblesky optimizmu: chcela k nemu pristupovať otvorenejšie a ukázať mu, že mu túži byť oporou; a že sama oporu aj potrebuje. To všetko sa odohrávalo, kým spolu popíjali kávu a čítali noviny. Jej pocity, jej obavy a veci, nad ktorými rozmýšľala, predstavovali univerzálnu odpoveď na lásku. Pocity nestarnú. Videla som, že keď Esther postupne začala chápať, čo sa medzi nimi deje, upokojila sa. Obaja si v minulosti vo vzťahoch vytrpeli svoje a to teraz prirodzene vychádzalo na povrch. Očarenie sa rozplývalo a prichádzala realita: ich silné aj slabé stránky boli viditeľnejšie. Keď o Petrovi rozprávala, dávala najavo nesmierne pochopenie a o to menej sa naňho hnevala.

„Myslíte...“ Chcela sa ma niečo opýtať, potom sa však rozplakala. Vzlykala a triasla sa, lebo odpoveď jej bola jasná hneď. Rozmýšľala nad tým, či jej obavy z Petrovho odstupu nejako súvisia s tým, ako jej vlastný otec nevenoval pozornosť. A hlboko vnútri cítila, že odpoveď je kladná. Detská túžba po otcovskej láske v nej ešte stále žila a ubližovala jej. Potom sa zasmiala.

Dali si od seba prestávku: nasledovalo niekoľko týždňov sporadického kontaktu a Esther si myslela, že je koniec. Bolesť mala celkom jasne vpísanú v tvári. Nedokázala sa sústrediť ani upokojiť a nič ju nebavilo. Dookola si prechádzala jednotlivé rozhovory a rozmýšľala nad tým, čo povedala zle, čo mohla povedať namiesto toho, a ako by ho dokázala získať späť. Fixovala sa na vzťah tým, že mu písala správy, ktoré však neodoslala. Videla, že Peter je online, a riešila, či na ňu myslí.

Pred niekoľkými týždňami si kúpili lístky na miestny koncert, ktorého návštevu si naplánovali. V priebehu nasledujúcich niekoľkých mesiacov si k sebe opäť postupne našli cestu, vybudovali

si dôveru a našli pochopenie. Porozprávali sa o citlivých témach, ktoré k predchádzajúcej odluke viedli.

„Už sa poznám. Dokážem sa rozhodnúť, aký postoj k nemu zaujmem,“ povedala mi Esther. „Budem úprimnejšia o všetkých dobrých aj zlých veciach, ktoré cítim.“ Žiarivý úsmev mi prezradil všetko, čo som potrebovala vedieť. Bola šťastná a k vzťahu sa stavala realistickejšie.

Znamenalo to, že ma teraz nepotrebuje: prešla prerodom z vydanej na nezadanú ženu. Vynaložila úsilie na to, aby sa novému životu prispôsobila. Napriek porekadlu, že starého psa novým kúskom nenaučíš, sa Esther podaril pozoruhodný obrat v nazeraní na život aj emóciách. Preskúmala a objasnila si mnohé temné miesta súvisiace s dávnou bolesťou: u niektorých zmenila rámcovanie a bolesť zoslabla; niektoré zas začala vnímať ako lekcie o tom, čo má robiť inak. S rozvodom sa vyrovnala do takej miery, že dokázala opäť fungovať vo vzťahu. A čo bolo najdôležitejšie, začala si dôverovať a vážiť si sama seba. Ostala mi po nej spomienka na tú nesmiernu radosť v tvári ženy po sedemdesiatke, ktorá bola zvedavá, živá, túžila po sexe a pred sebou ešte mala kusisko života.

Isabel

Rozvod a nová láska po štyridsiatke

Štyridsaťtriročná Isabel vošla do ordinácie a na všetky strany vyžarovala eleganciu a sebavedomie, ktoré nepripúšťalo ani náznak slabosti. Podráždene som sa pozrela na svoje obnosené topánky, ale potom som sa pousmiala: Isabel vo mne vyvolala konkurenčnú reakciu a pravdepodobne sa jej to stávalo pravidelne. Ak ju mám naozaj spoznať, budem to musieť zistiť. Keď si pod sebou pozorne vyrovnala značkovú sukňu, s krátkym nádychom si prezerala nechty a potriasla hustým čiernym copom. Úkosom sa na mňa